

Johan
Huiizinga

Kultúra
Nizozemska
v 17. storočí

Johan
Huiizinga

**Kultúra
Nizozemska
v 17. storočí**

EUROPA

Edíciu modernej nizozemskej literatúry
Tulipán vedie Adam Bžoch

Johan Huiizinga

EDÍCIA
TULIPÁN
zväzok 8

This publication has been made possible with the financial support from the *Nederlands Letterenfonds* and Slovak Ministry of Culture.

Táto kniha vyšla vďaka finančnej podpore *Nederlands Letterenfonds* a Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.

The epilogue is the result of the project implementation: European dimensions of the artistic culture in Slovakia supported by the Research & Development Operational Programme funded by the ERDF.

Doslov vznikol vďaka podpore v rámci operačného programu Výskum a vývoj pre projekt: Európske dimenzie umeleckej kultúry Slovenska (ITMS: 26240120035), spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

Johan Huizinga: Kultúra Nizozemska v 17. storočí

Copyright © Johan Huizinga 1941

Preklad © Adam Bžoch 2011

Doslov a vysvetlivky © Adam Bžoch 2011

Návrh prebalu a grafická úprava © Martin Vrabec 2011 visual communication

Sadzba © Milan Beladič (www.beeandhoney.sk) 2011

Ako ôsmy zväzok edície Tulipán vydalo © Vydavateľstvo Európa, s.r.o. 2011

Prvé slovenské vydanie

www.vydavatelstvo-europa.sk

ISBN 978-80-89111-78-7

PREDSLOV

V januári 1932 som predniesol v Kolíne nad Rýnom na pôde Nemecko-nizozemského inštitútu tri prednášky o našej kultúre sedemnásteho storočia. Inštitút ich vydal pod názvom *Holländische Kultur des siebzehnten Jahrhunderts. Ihre sozialen Grundlagen und nationale Eigenart* (Jena, Eugen Diederichs Verlag, 1933). Odvtedy sa ma opakovane pýtali, či sa tá knižka objaví aj v nizozemčine, ja som však zakaždým odpovedal: prednášky boli napísané pre nemecké publikum; pre našich krajanov obsahujú príliš veľa známeho a príliš málo nového. Zvláštne okolnosti ma túto jar priviedli k rozhodnutiu, aby som vyhovel novému podnetu a spracoval štúdiu pre nizozemského čitateľa. Pri tomto spracovaní som síce verne nasledoval pôvodný text, no predsa len som z neho spravil čosi úplne iné tým, že som na niektorých miestach vypustil, čo je známe a inde zas pridal, čo mohlo poslúžiť na zvýraznenie alebo doplnenie, takže nové dielo narástlo oproti tomu z roku 1932 takmer dvojnásobne, i keď som sa usiloval pridržiavať pôvodného zámeru: nemalo byť ničím iným než krátkym náčrtom. Kto by chcel porovnávať, našiel by len tu a tam priamo preloženú vetu. Ak by aj čitateľ občas narazil na nejaký posun či zmenu perspektívy alebo názoru – tým lepšie.

Určité ťažkosti pre mňa predstavoval názov knihy. Keby som „kultúru Holandska“, ako musí byť evidentné, nahradil „nizozemskou kultúrou“, zrejme by som si dostatočne jasne želal hovoriť nielen o kultúre, ktorá prekvitala v Republike siedmich zjednotených provincií, a vtedy by mi právom vyčítali, že som sa v knižke takmer vôbec nezmienil o Brabantsku a Flámsku. Aby som sa vyhol nedorozumeniu, zvolil som si preto nasledujúci názov. Keď hovoríme o sedemnástom storočí, spájame v pojmoch „nizozemský“ a „Nizozemie“ do jedného celku sever i juh, zatiaľ čo pod pojmom „Nizozemsko“ nebude nikto rozumieť nič iné než našu vlasť v užšom slova zmysle, pripomienku slávnej republiky, ktorá na hrobch otcov vlasti zapustila v slobode korene ako štátny útvar, vyznačujúci sa mnohými nedostatkami, a hoci v tejto podobe pretrval v dejinách len okolo dvesto rokov, boli to dejiny, ktoré sú dôležitejšie než život jednej ríše a ich jestvovanie si udržalo význam po mnoho vekov.

OBSAH

I. kapitola8

Ako sa mohla stať táto krajina územím, ktorého kultúra hneď po svojom zrode vyvrcholila vznikom štátu a národa? Zhoduje sa táto kultúra s pojmom baroka? Základy a predpoklady rozkvetu. Položenie a kvalita pôdy. Územná obmedzenosť. Nerovnomerný podiel provincií na kultúrnom procese. Faktor moreplavby a vnútrozemských vôd. Prevaha mestského živlu. Relatívne malý počet veľkostatkov. Sedliaci a šľachta. Duchovenstvo ako slabo zakorenený stav. Prevládajúci obchod. Od obchodného stavu k patriciátu. Vojna proti Španielsku ako faktor, ktorý nespomalil rozvoj obchodu. Archaické, dokonca stredoveké predstavy o národnom hospodárstve. Najprv zastaraná, neskôr progresívna organizácia výroby. Preškolenie merkantilizmu. Rozmach výroby na úkor cechového systému. Prevaha Holandska. Absencia a zlyhanie centralizmu. – Konzervatívna politika republiky. Úzky kruh vlády a správy. Vzájomná odtrhnutosť Severu a Juhu. Utrechtská únia. Provinciálna suverenita. Miestodržiteľský systém. Stavý. Penzionár. Politika blahobytu a mieru. Oranžskí. Náskok republiky pred ostatnými európskymi krajinami. Strata tohto postavenia.

II. kapitola30

Spoločenská charakteristika národa. Slabo vyvinutý zmysel pre militarizmus napriek dlhým a častým vojnám. Množstvo cudzincov vo vojsku. Služba na mori ako sociálny tmel. Vojny na mori a na súši v zrkadle umenia. Život na miestodržiteľskom dvore. Oranžskí a mestská šľachta. Vidiecka šľachta. Život patriciátu. Amsterdam. Strata urbánnej krásy. Sila a pýcha miest. Vágne hranice mesta. Regent ako mešťan. Konzumenti a producenti kultúry. Strata starej ľudovej kultúry. Strelnica a komora rétorov. Antické vzory skrášľujúce život. Constantijn Huygens ako sociálny typ. Maliari a básnici. Prevaha malieb a grafík ako dôsledok skromných sociálnych pomerov. Všadeprítomnosť maľby.

III. kapitola42

Náboženský život stiera čiastočne hranice stavov. Kazatelia a verejná mienka. Podiel kalvinizmu na našej kultúre. Kalvinizmus nie je štátnym náboženstvom. Ďalšie rozšírenie reformácie. Katolíci a ostatné skupiny protestantov. Mennoniti. Židia. Víťazstvo protiremonštrantov ako sociálny a kultúrny kompromis. Porovnanie s Anglickom. Cirkev a univerzity. Cirkev a ľudová kultúra. Kalvinizmus a umenie.

IV. kapitola54

Ludia a veci. Jednoduchosť a pokoj. Čistota. Odraz každodenného života v literatúre. Constantijn Huygens. Jacob Cats. Bredero. Hooft. Vondel. Hugo de Groot. Význam a funkcia literatúry. Vzostup prírodných vied. Christiaan Huygens.

V. kapitola69

Čo ľudia hľadali a videli vo výtvarnom umení? Pretrvávajúce primitívne názory na umenie. Radosť z farby a línie. Záujem o vlastné vyobrazenie. Záujem o témy. Ciele maliarstva. Zbierka. Prvoradá nie je záujem o majstra, ale o tému. Pociťovanie krásy. Vernosť prírode. Zmysel tém. Funkcia maliarstva obmedzuje rozmer diel, fantáziu i témy. Biblické zobrazenia. Realizmus? Frans Hals. Vermeer. Krajinka. Stať sa maliarom. Umenie tlače. Grafik a jeho neviazanosť na štýl a konvencie. Hranice Rembrandtovho génia. Jeho fantázia. Grafiky. Rembrandt a barok. Sochárstvo. Architektúra. Domy s priečelím. Sakrálne stavby. Radnice a podobne. Veže. Veduty miest. Víťazstvo cudzieho vzoru.

VI. kapitola88

Koniec obdobia rozkvetu. Čo spôsobilo pokles vysokej kultúrnej kvality? Napodobňovanie Francúzska? Ešte raz: Nizozemsko a štýl epochy. Klasicizmus. Ochabnutie vkusu a schopností. Veľký úpadok. Próza. Zmeny v duchovnej oblasti. Vyschnutie viery. Veľký pokoj. Život na vidieku. Rentieri. Spánok osemnásteho storočia. Často podceňovaná hodnota kultúrnych ziskov osemnásteho storočia. Zlaté storočie?

Vysvetlivky prekladateľa95

Johan Huizinga a jeho vízia nizozemskej kultúry 17. storočia (A. B.).....104

Keby sme chceli súčasného priemerného Holanďana podrobiť skúške zo znalostí historického vývinu našej kultúry sedemnásťteho storočia, zrejme by vysvitlo, že zásoba jeho pozitívnych predstáv o tomto predmete pozostáva z veľkej časti z dojmov, získaných na základe výtvarného umenia. Iste, niekto by sa azda prejavil ako sčítaný vo Vondelovom diele, iný zas v diele Hoofstovom, a tretí dokonca v Spinozovi a všetci by si pospomínali zo školských čias alebo z prečítaných kníh na veľké mená princov a štátnikov, námorných hrdinov a služobníkov Východoindickej spoločnosti, avšak chápanie podstaty štátnych inštitúcií alebo štruktúrovaný mentálny obraz priebehu udalostí by boli zrejme slabé a vágne. A čo by chýbalo z bohatstva a presnosti všeobecnej predstavy, to by v mnohých prípadoch zrejme len veľmi nedostatočne vyvážila určitá oboznámenosť s výtvarným umením, pretože z podstaty vecí vyplýva, že by išlo len o istý počet najznámejších majstrov. Dokonca aj ten najcennejší poklad umenia a zároveň histórie, akými sú kresby a rytiny, patrí zrejme len do sféry záujmu uzavretého okruhu odborníkov.

Keby sme sa rozhodli uplatniť náš pomyselný test na 19. storočie a zašli by sme až do čias Everhardusa Johanna Potgietera a Jacoba van Lennepa, nepochybne by dopadol úplne inak. Znalosť predovšetkým politických dejín vlastnej krajiny bola v pokolení, narodenom okolo roku 1840, hlbšia a konkrétnejšia, než u dnešných generácií. Toto pokolenie poznalo nepochybne lepšie aj niektoré kapitoly z literárnej histórie. Celok vlasteneckej minulosti, tvorený postavami a udalosťami, bol vtedajším duchom bližší, než tým dnešným. V dejinných predstavách 19. storočia zaujímal pritom prvok výtvarného umenia ešte veľmi podradné postavenie. Máme tu dočinenia s veľmi všeobecným javom duchovného posunu, ktorý platí pre celý svet a pre celé dejiny: duch postupne získal toľko látky a príležitostí k rýdzo vizuálnemu vnímaniu minulosti, až to vyzerá, akoby bolo čítanie a myslenie o tejto minulosti vydané napospas úpadku. Pokúsime sa tu vyhnúť tak dnešnému jednostrannému estetickému, ako aj voľakedajšiemu jednostrannému politickému pohľadu tým, že si za predmet stanovíme kultúru v širokom zmysle slova.

Nizozemská kultúra sedemnásťteho storočia je minulosťou, teda abstraktnou veličinou, ktorá je však naplnená životom a rôznymi

formami, takže predstava o nej vôbec nepôsobí abstraktne. Keď chceme zaostriť pohľad na túto veličinu, najlepšie spravíme, ak si za východisko zvolíme bod, z ktorého vyviera všetko poznanie. Týmto bodom bude úžas nad tým, že tento život bol kedysi skutočný. V našom prípade bude tento úžas veľmi bezprostredný. Ako je možné, spýtame sa hneď, že také malé a pomerne odľahlé územie mladej republiky, akou bolo Nizozemsko, mohlo v Európe sedemnásteho storočia nadobudnúť ako štát, ako obchodná mocnosť a ako žriedlo kultúry také prednostné postavenie? Zdá sa nám viac či menej pochopiteľné, že takéto čestné miesto centra, vyžarujúceho kultúru, pripadlo Aténom a Florencii, Rímu a Parížu; ale ako mohla získať načas takúto ústrednú funkciu malá vodná krajina, ktorá sa rozprestiera len od rieky Ems a prieplyvu Vlie po Maasu a Šeldu?

Týmto faktom sa však zázrak nevyčerpáva. Pretože hneď nasleduje druhá otázka: kde inde jestvuje príklad národnej kultúry, ktorá dosiahla bezprostredne po zrodení štátu a národa svoj vrchol? Ani na okamih nesmieme zabudnúť, že sto, ba dokonca ani päťdesiat rokov pred Rembrandtovým narodením ešte neexistoval nizozemský národ v tom zmysle, v akom ho chápeme na tomto mieste. Hoci z piesní geuzov zaznieva vášnivé národné sebavedomie, v tom istom čase sa Viliam Oranžský lopotne a zatiaľ takmer bez akýchkoľvek vyhliadok usiloval o podobu, v ktorej by sa mohol štát Nizozemcov nejako presadiť. On sám sa jeho zrodu nedožil a v rokoch 1584 až 1588, v tom čase plnom úzkostí, ešte nikto nevidí, čo týmto oblastiam prinesie osud. Ale odrazu je tu mladý, nový štát, ktorého nedokonalým základom je utrechtská únia, a tento štát vznikne z torza bohatých oblastí Nizozemia, ktoré kedysi spojili Burgundčania a neskôr ich obsadil Karol V.

Mladé spoločenstvo má pred sebou najnaliehavejšiu a zdanlivo beznádejnú úlohu vojenského oslobodenia. Ešte stále, z roka na rok, závisia jeho životné šance od postupného dobývania malých miest, akými sú Breda, Delfzijl, Geertruidenberg, Nijmegen, Zuften či Groningen. V tých časoch sa zároveň podnikajú výpravy do polárnych oblastí a do Východnej Indie, každým dňom sa vzmáha amsterdamský obchod, rozvíja sa medzimestská lodná doprava na Zuiderzee a štát i národ nadobúdajú pevnú, silnú formu. Formu, ktorá im je príužka – ak by sme sa osmelili nesúhlasiť s dejinami. To, že skvelé Brabantsko a zaťaté Flámsko nemohli republike spočiatku poskytnúť viac, než *ver sacrum* ľudovej sily v podobe vyst'ahovalcov, a neskôr, oveľa neskôr, zlomky území, ktoré im republika vytrhla dobytím – zostáva osudom krajiny, na

ktorý sa môžeme sťažovať, môžeme ho chápať, pokiaľ sa dá osud pochopiť, no nemôžeme ho zmeniť. Štát a národ našej republiky sa stali samostatným štátom i národom. A na tomto úzkom území sa bezprostredne po zrode a ani nie v priebehu jedného storočia tisnú vedľa seba veľké postavy štátnikov, vojvodcov, námorných hrdinov, maliarov, básnikov a učencov, zakladateľov svetového obchodu a moci na Východe a na Západe. Dá sa azda menovať nejaký iný národ, ktorého národná kultúra by vyvrcholila tak rýchlo po jeho zrode?

Náš úžas nad touto skutočnosťou by bol azda o čosi menší, keby by sme mohli zároveň konštatovať, že nizozemská kultúra tých čias bola najdokonalejším a najrýchlejším výrazom všeobecného charakteru sedemnásteho storočia v celej Európe. Pri lepšom pohľade však zistíme, že to tak nie je. Naopak, spomedzi krajín ako Francúzsko, Nemecko, Anglicko – ponechajme teraz bokom Taliansko a Španielsko – predstavuje krajina našich otcov nie exemplárny prípad, ale skôr vybočenie zo všeobecnej podoby vtedajšej kultúry, je to výnimočný prípad z mnohých hľadísk.

Čoraz väčšmi sa stalo zvykom nálepkovať formu kultúry, všeobecne rozšírenú v Európe sedemnásteho storočia, pojmom „barok“. Slovo „nálepkovanie“ je tu na mieste, a nešťastím je, že takéto nálepky idú ťažko dolu. „Renesancia“, „gothika“ (ktorú zámerne píšem s „th“, aby som dal najavo, že toto slovo nemá vo svojej podstate nič spoločné s kmeňom Gótovej) ani „romantika“ neobišli o nič lepšie. Všetko sú to lacné umelecké prostriedky, ktoré zdanlivou zmysluplosťou a presnosťou zakrývajú nedostatok exaktného pochopenia. Tieto pojmy pred naším zrakom vyčarujú zdanie kompaktného pojmu určitej súvislosti a jednoty časového celku, v ktorej sa spájajú všetky javy jednej epochy, zatiaľ čo my takúto jednotu tušíme len vágne. Tieto pojmy sú však už nepostrádateľné, stali sa všeobecne platným duchovným platidlom, hoci stále zostáva otázne, akú má toto platidlo naozaj hodnotu. Slovo „barok“ v dnes používanom a veľmi všeobecnom zmysle je vlastne akýmsi duchovným *testimonium paupertatis*, a s touto myšlienkou ho chceme nateraz aj kvôli pohodlnosti používať. Uznávame tým, že dokonca aj vágne vedomie istej kultúrnej jednoty má určitú hodnotu.

Áké predstavy teda vzbudzuje slovo „barok“, ktoré chce vyjadriť celý štýl, celkovú podstatu sedemnásteho storočia? To závisí od toho, či myslíme skôr na začiatky alebo na koniec štýlového obdobia. Zatiaľ čo v ranej epoche to bola ešte najmä nespútaná bujnnosť foriem a myšlienok, pestrá plnosť života, prihovárajúca

sa nám z Goltziovej rytiny alebo z veselohry Bredera či Bena Jonsona, slovom tie vlastnosti, akými štýl ešte priamo nadväzuje na renesanciu, z ktorej vyplýva bez ostrého rozhraničenia – plný význam a silu nadobúda pojem „barok“ až vtedy, keď sa zreteľnejšie presadzuje ako protiklad k renesancii. Sedemnásťte storočie ako kontrast k šestnástemu znamená návrat k strnulej, exkluzívnej rovnici, k prísnosti línií a foriem, k obmedzeniu všetkých tých bujných detailov na úkor jednoty a nástojčivej autority. Jedným z najsilnejších impulzov sedemnásťteho storočia je všeobecná potreba prispôbiť sa postulovaným normám, či už v oblasti náuky, moci, v sochárstve alebo v prozódii. Vládnu nádhera a dôstojnosť, teatrálné gesto, prísne pravidlo a uzatvorený systém učenia, ideálom je bázeň a poslušnosť voči cirkvi a štátu. Monarchia sa zbožšťuje ako štátna forma, každý štát zároveň vyzdvihuje základné pravidlo neobmedzeného národného egoizmu a samosprávnosti. Celý verejný život sa odohráva vo formách prehnanej výrečnosti, ktorá chce byť považovaná za dokonalú vážnosť. Okázalosť a nádhera slávil s pompéznou formálnosťou rozkvet. Obnovená viera sa plasticky vyjadruje v hlasných, triumfálnych zobrazeniach: Rubens, španielski maliari, Bernini.

S takouto – hoci nedokonalou – schémou baroka by sa azda mohli do istej miery zhodovať naše predstavy o pápežskom a benátskom Taliansku, o Anglicku Williama Lauda a kavalierov, o Francúzsku na začiatku jeho „grand siècle“. Zodpovedá však tejto schéme aj náš obraz nizozemskej kultúry? Len veľmi málo. – Áno, je jedna postava, ktorá mu zodpovedá takmer dokonale, a tou je Vondel. Pokiaľ však ide o takmer všetky ostatné prejavy alebo postavy, náš obraz o vlastnej kultúre tých čias sa od takejto schémy baroka prekvapivo líši. Ruisdaelova alebo Van Goyenova krajinka, žárový obraz Jana Steena, obraz meštianskej streleckej gardy od Fransa Halsa alebo Van der Helsta, a aj to najpodstatnejšie na Rembrandtovi – z toho všetkého na nás dýcha celkom iný duch a zaznievajú iné tóny. Nizozemsko tých čias vo svojich najvýrečnejších črtách len čiastočne pripomína súdobé Francúzsko, Taliansko či Nemecko. Pre túto krajinu nie je charakteristický ani prísny štýl, ani veľké gesto či majestátna dôstojnosť.

Smerujeme k dôležitej otázke: k náčrtu nizozemskej kultúry v sedemnásťte storočí. Ak takýto kultúrny rozdiel skutočne jestvoval, potom musel vyplynúť z materiálnych, sociálnych a etických predpokladov, z ktorých tu vyrastala kultúra. Akýkoľvek pokus o jej úplné vysvetlenie na základe predpokladov je pritom odsúdený na stroskotanie. Historické procesy sa prosto nevysvetľujú tak, ako

prírodný proces. Nanajvýš sa ich človek môže naučiť chápať. Najvlastnejšia podstata javu sa bude aj naďalej vymykať našim pokusom o jej odvodenie zo sociálnych, ekonomických, štátnych alebo duchovných príčin. Skúmatel' dejín napokon sotva pozná príčiny, ale len predpoklady, na základe ktorých si môže utvoriť názor a vyvodit' z nich určité závery. Radi by sme sa teraz aspoň letmo pozreli na niektoré z týchto základných predpokladov nizozemskej kultúry.

V tom najdoslovnejšom zmysle je prirodzene najfundamentálnejšou zemepisná poloha a štruktúra krajiny a charakter jej pôdy. Opäť sa nás zmocňuje neochabujúci úžas: ako mohlo také malé územie – ktoré nikdy dovtedy netvorilo geografickú jednotu a vďaka pasienkom, vresoviskám, vode a ornici sa vyznačovalo rozmanitosťou –, ako sa mohlo toto územie v priebehu takého krátkeho času pozdvihnúť na štát a ako sa zároveň stalo kolískou národa, ktorý dosiahol zrelosť až v rámci nového štátneho útvaru a popri tom sa mu ešte aj podarilo rozvinúť formu kultúry, ktorej silne svojrázny charakter vplýval na veľkú časť Európy a reprezentoval veľmi významný historický duchovný typ svojej doby?

Ak si chceme utvoriť správny názor na mimoriadne malý rozsah tohto dôležitého kultúrneho územia, nesmieme zabúdať na to, že na veľkom kultúrnom procese, ktorý prebiehal v tom čase, sa nezúčastňovalo celé základné územie republiky rovnakou mierou. Generalitné územia Brabantska, štátneho Flámska, Maastrichtu a kraja Overmaze sa na ňom takmer vôbec nepodieľali. Boli to získané územia, ktoré nemali v únii nijaké miesto ani hlas. Riadili ich z Den Haagu a od centrálného územia boli oddelené, resp. mu boli odcudzené a svoju biednu vidiecku existenciu viedli v nezmenenej izolácii. Hoci boli viac než sever krajiny v kontakte s južnými časťami, ktoré zostali španielske, málo im to bolo platné: okrem spoločného jazyka sa takmer vôbec nepodieľali na prekvitajúcej národnej a štátnej predstave republiky, ani na výhodách obchodu a remesiel.

Ba čo viac: dokonca ani sedem provincií, tvoriacich základ únie, nebolo v tomto kultúrnom procese navzájom úplne na rovnakej úrovni. Čím prispeli provincie mimo Holandska, Zeelandska a Utrechtu v porovnaní s Holandskom k tejto kultúre, k veľkosti a k sláve starého Nizozemska, nehovoriac už o Drente ako o zvláštnom privesku, ktorý nebol ani členom štátu, ani získaným územím? – Samozrejme, porovnáваме s Holandskom. Pretože my, synovia celej krajiny, ktorí máme vo všetkých jej kútoch niečo, k čomu sme prilipli, na čo si radi spomínáme, čo obdivujeme a s čím sa cítíme spriaznení, by sme neradi zabudli, aké krásne

a dobré veci vzišli už v tých časoch z Frízska, neporovnateľného so žiadnym iným krajom, a ako vyžaruje zbožnosť a stredoveká sláva obchodného rozkvetu zo vznešeného Gelderlandska či z ijselských miest. To však nič nemení na fakte, že z holandskej perspektívy vyzerala republika ako tenký pásik látky s pestrofarebným vzorom uprostred. Holanďania ani Zeeuwčania nevedeli veľa o svojich východných či západných bratancoch. Frízsko im bolo ešte azda najbližšie, najmä vďaka miestodržiteľskému dvoru, na ktorom akoby sa jasnejšie zrkadlil lesk oranžského rodu. Široký kraj Groningen so svojimi okolitými územiaми, vyznačujúcimi sa masťou a rašelinistou pôdou, bol aj pre vyššie vzdelaného Holanďana len vzdialeným a cudzím územím, ktoré prechádzalo do Overlanderska. Južne od mesta Groningen a jeho vidieckeho okolia sa rozprestierala najprv takmer nekonečná, po stáročia temer nedotknutá dreňská mokraď, potom osamelé, biedne Overijs-selsko, bohaté len na vidiecku šľachtu, ďalej Veluwe a napokon oblasť Gooi ako dlhý a široký hraničný pás, ktorý rozdeľoval všetky tie časti, ležiace v srdci krajiny. A dokonca ani Utrecht a Zeelandsko sa ani zďaleka nezúčastňovali na tomto kultúrnom procese do takej miery, ako bohatstvom prekypujúce a všemocné Holandsko. Naozaj, nizozemská kultúra sa za Rembrandtových čias tak z hľadiska konzumu, ako aj produkcie sústreďovala na oblasť, ktorá nemala oveľa viac než sto štvorcových kilometrov. Tá koncentrácia obrovského rozkvetu práve na tomto mieste a v tom čase je dodnes zarážajúca.

Ako prvý a najvýznamnejší faktor mimoriadneho rozmachu tohto územia zvykneme spomínať loďnú plavbu a more. A právom. Od čias, čo sa tieto oblasti ocitli v dejinných prameňoch, sa v súvislosti s ich obyvateľstvom hovorí o moreplavbe. Ešte skôr než Frízi sú nám ako moreplavci známi tí priatelia zo školských čias, Kaninefáti, ktorých meno sa u nás s najväčšou pravdepodobnosťou dodnes zachovalo vo forme Kennemerland. Krátko po roku 1300 už predstavujú holandské a zeelandské grófstva námornú mocnosť, ktorá mohla dobre poslúžiť anglickému kráľovi. O storočie neskôr, keď už medzičasom vzrástla obchodná moc holandských a zeeuwských miest, získala námorná sila podporu od mohutnej štátnej moci, totiž od burgundských vojvodov, a tieto oblasti začínajú úspešne potláčať námornú nadvládu nemeckej hanzy. Nie je potrebné bližšie vysvetľovať rozmach tejto moreplavby, pretože ten vyplynul zo samotnej polohy týchto území: obe sa nachádzajú proti Anglicku a v blízkosti severného Nemecka a Francúzska. Len treba vziať do úvahy, že v neskorom stredoveku prispelo

k zrodu moreplavby rovnakou mierou tak Zuiderské, ako aj Severné more. Vodná cesta zo severného Nemecka do Flámska viedla z Holandska po presne predpísanej vnútrozemskej riečnej sieti, ktorá sa vyhýbala Severnému moru.

Je dokonca možné, že pri zrode našej krajiny zohrávalo vnútorné vodstvo ešte dôležitejšiu úlohu než more. V akej inej než v tejto krajine bolo možné nájsť takýto prirodzený dopravný systém, pripomínajúci cievnu sieť v jednom tele? Od veľkých riek až po malé potoky, ba dokonca po vodné kanály, vzájomne poprepájané nespočetnými rozvetveniami, bolo možné s veslom v ruke, s plachtou, s ťažným lanom alebo s kmeňom stromu prejsť celú krajinu jednoducho, bezpečne a – tam, kde kôň predstavoval najvyššiu jednotku ťažnej sily a rýchlosti a vidiecke cesty boli buď zlé, alebo ich vôbec nebolo – navyše aj rýchlo. Táto hydrografická štruktúra krajiny vplynula do istej miery na vznik demokratickej štruktúry obyvateľstva. Vodná krajina ako táto nemôže jestvovať bez užšej samosprávy, a v dôsledku priazne osudu sa pri obnovách alebo strate našich starých úradných titulov ako konšel, fojt a tak ďalej zachoval práve ten najväčšavýznamnejší, totiž tajný radca. Aj ten najmenší sedliak alebo rybár tu mohol cestovať tak ako inde cestovali veľkí páni, totiž vo svojom vlastnom malom člnu, hoci sa, pravda, podchvíľou musel vyhýbať vírom alebo zátarasám. Muž na koni, rytier, sa mohol síce vybrať na poľovačku do vresovísk, ako účastník dopravy však nič neznamenal – už preto tu bol sociálny význam šľachty menší než v iných krajinách. Nizozemsko bolo vďaka svojej polohe pri troch moriach, totiž Waddenskom, Zuiderskom a Severnom, a ako delta troch veľkých riek, ktorými sú Rýn, Maasa a Šelda, predurčené na to, aby sa stalo a zostalo krajinou lodníkov, rybárov, kupcov a sedliakov. Krajina moreplavby a obchodu je zároveň krajinou mestského života. Ešte pred vznikom stredovekých miest tu boli významné obchodné centrá: v karolínskom období Dorestad, okolo roku 1000 Tiel, ale ich rozkvet sa dávno skončil, keď si začal cestu kliesniť veľký rozvoj, vďaka ktorému sa vo Flámsku vzmohli Bruggy, Gent a Yper, v Nemecku prekvitajúce a slávne mestá na Rýne a vo Westfálsku, či už vyrástli na prastarých mestských základoch, napríklad rímskeho Kolína, alebo vznikli neskôr z menej podstatných príčin. V dvanástom storočí, keď už boli Bruggy a Gent, Leuven a Luik mocnými mestskými jednotkami, neznamenala v severnom Nizozemí zrelosť miest ešte nič, s výnimkou Utrechtu, jediného biskupského mesta v tej oblasti. Až v trinástom storočí sa stali Dordrecht, Middelburg, Haarlem a Leiden významnejšími mestskými centrami.